

Kap 1 : Jean-Baptiste Jules Bernadotte | Karl XIV Johan – Källäget.

“When the legend becomes fact, print the legend.”

John Ford (1962)

Den 21 augusti 1810 valdes under kaotiska & udda omständigheter den franske uppkomlingen Jean-Baptiste Jules Bernadotte till svensk tronföljare. I Sverige är han (enligt den traditionella regentordningen) känd som *Karl XIV Johan*. I Norge är han känd som *Karl III Johan*. Hans biografi skildras här i 12 kapitel: Källäget (detta kapitel), den franska tiden (1763-1810; fyra kapitel), ”Bernadottekampanjen” (1810; ett kapitel), den svenska tiden (1810-1844; två kapitel) & eftermälet (sex kapitel).

Källäget har varit sådant att alla biografierna har sina brister och att det fortfarande kvarstår frågetecken om Jean Bernadottes liv & agerande. På plussidan har arkiven blivit tillgängliga och det har blivit möjligt att kollationera fakta & bedöma riktigheten i samtidens omdömen. På minussidan har man förlorat ”tidsandan” varför senare biografier tenderar att göra honom mera modern i tänkesättet än han var. Ingen har någonsin tvivlat på hans energi & intelligens, men han var faktiskt en snabbefordrad underofficer från provinserna, autodidakt, född & uppvuxen på 1700-talet under l’Ancien Régime, och hela denna hans värld har därefter slagits sönder av franska revolutionen, Napoleon-krigen, Wien-kongressen, den parlamentariska demokratin & två världskrig. Han är svår att begripa sig på.

Jeans svenske biografiker Torvald T:son Höjer (1906-1962) sammanfattade den källkritiska problematiken som att den franska tiden fram till Jeans officersutnämning 1792 var i stort sett odokumenterad och att Jean för perioden 1792-1810 länge hade ett informationsövertag genom att han tog med sig sitt personliga arkiv vid flytten till Sverige. Detta utnyttjade han genom att anlita spökskrivare och genom att förse sina biografiker med vinklad information. Under tiden skrevs en mängd franska memoarer där författarna gick i polemik. Jeans död 1844 räknas som slutpunkten för denna vittneslitteratur. Alla med någon personlig kännedom om honom var då döda. Det dröjde sedan fram till 1900-talet innan de franska, tyska, engelska, svenska o s v arkiven blev ordnade.¹ Därefter vidtog arbetet att pussla ihop det hela.

*

Personligen upplever jag Bernadottelitteraturen – en blandning av anekdoter, partsinlagor, ordmassor, fyrfärgstryck & statistik – som frustrerande. Man skulle kunna tro att det efter 200 år är möjligt att ”greppa” honom, men icke. Skildringarna av hans person, karriär & gärning flyter. Ju mer man läser, desto mer övertygad blir man om att någon väsentlig del fattas eller är feltolkad. Carl-Fredrik Palmstierna uttryckte det på sin tid så här:

Problemet vid en överblick av Karl XIV Johans levnadsbana är att kunna organiskt länka samman revolutionsgeneralen och härföraren med härskaren över de Förenade rikena, konungen som inaugurerade nordens längsta hittills kända fredsperiod. Man liksom förutsätter att Karl XIV Johan var given från början: “i begynnelsen var” konung Karl XIV Johan, vilken debuterade som menig och underofficer, under revolutionen ödesbestämd avancerade från löjtnant till överste, general, krigsminister

¹ Höjer 1939a.

och marskalk för att omsider i tidens fullbordan framstå som det han från början var ämnat till.²

Problemet skulle således vara sk ”information bias”: (1) Jeans biografiker har en tendens att extrapolera hans senare persona bakåt i tiden. (2) Väldokumenterade perioder antas typiska. (3) Enstaka händelser & uttalanden ges en överdriven vikt. (4) Jean var en omstridd person. Ofta redovisas fiendernas angrepp eller hans egna försvarsskrifter, utan att man får tendensen klart för sig. Jag har därför under skrivningen följt Palmstiernas råd att i varje skede av hans liv beskriva honom som en produkt av sina erfarenheter. I praktiken blir det att jag beskriver Jean ur Napoleons perspektiv – en självlärd militär, utlämnad åt sig själv, ödet & svenskarnas uppskruvade förväntningar.

För att komma Jeans erfarenheter så nära som möjligt, ”wie es wirklich war”, har jag gjort en förutsättningslös inläsning av både gammal och ny litteratur. Förhoppningen har varit att detaljrikedomen, perspektiven & 200 år av debatt skall bidra till förståelsen. Erfarenheten har dock varit att mängden vinklad information gör det svårt att dra några slutsatser alls. Vad man än skriver är det någon som med utmärkta men svårkontrollerade argument hävdar motsatsen. På något stadium har alla biografiker, även Torvald Höjer, gett upp. Allt får i objektivitetens namn samma vikt & det som engelsmännen beskriver som ”muddling through” tolkas som statskonst. Jag har därför rensat i hans biografi så att de relevanta uppgifterna inte drunknar i mängden ovidkommande information, upprepningar & omgivningens tolkningar, utan att hans egna insatser framgår. Mitt intryck av Jean är att han inte ljuger men är högst selektiv i vad han för vidare.

Jeans officiella eftermäle överensstämmer något förvånande med hans installationstal i rikssalen den 5 november 1810, då han fortfarande inte hunnit uträtta något. Det är som om hans kronprins-, regent- & kungatid 1810-1844 inte hade existerat: ”Ja, m. h. [mina herrar], freden är en klok och upplyst regerings enda ärofulla mål. Det är icke en stats utsträckning, som utgör dess styrka och oberoende; det är dess lagar, dess handel, dess industri och framförallt dess nationalkänsla. Sverige har visserligen fått vidkännas stora förluster, men det svenska namnets ära har deraf icke lidit det minsta men. Låtom oss foga oss, m. h., i försynens beslut och låtom oss tänka, att den lemnat oss en mark, som är tillräcklig för våra behof och jern för att försvara oss!”³ Esaias Tegnér’s dikt Svea från året därpå har konsektrerat den inställningen ”att inom Sveriges gräns erövra Finland åter”.

*

I ett första steg lokaliserades Bernadottelitteraturen genom sökningar i Libris, WorldCat, artikelförteckningar & tidningsdatabaser med sökorden ”Bernadotte” & ”Karl XIV Johan”. I ett andra steg har jag läst källförteckningarna. I båda sökningarna var inklusionskriteriet att referensen i skulle handla om Jean Bernadotte som person, inte om Napoleon- eller Karl Johans-tiden i allmänhet. Sökresultatet var cirka 400 referenser spridda över 200 år (se den bibliografiska bilagan):

- 50 längre biografier (om Jeans liv som helhet, om kronprinstiden eller om den franska eller svenska tiden enbart).
- 100 kortbiografier (broschyrer, enstaka kapitel, längre artiklar, hyllningstal & essäer).

² Palmstierna 1982: s. 159.

³ Bernadottes tal inför ständerna. Stockholm 1810-11-05. I: Ahnfeldt 1887: s. 191.

- 150 specialstudier [exkl tronföljarvalet] (hela böcker & längre artiklar om avgränsade tidsperioder eller ämnen).
- 50 studier av tronföljarvalet & därmed sammanhängande ämnen.
- 50 svårklassificerade (dokumentsamlingar, tidningsuppgifter, minnen, memoarer, romantiserade biografier & debattlitteratur).

I skildringen utgår jag ifrån Jeans egen version (som den presenterats av honom själv, hans omgivning & hans spökskrivare), kompletterar den med senare forskning och konfronterar den med kritiken. Allteftersom inläsningen fortskred började delar av "Bernadotte-myten" krackelera: Den om hans oförvitliga karaktär, överlägsna kunskaper & trohet mot 1809 års författning.

Referenserna dokumenteras i den mån de kommer till användning. Den ej dokumenterade bakgrundsinformationen om Karl Johans liv kommer ur de längre biografierna, främst från Barton (1914, 1921 & 1925), Höjer (1939b, 1943 & 1960), Girod de l'Ain (1968a & 1968b) och Sven Åstrands kortbiografi (1973) i Svenskt biografiskt lexikon. Specialstudiernas inriktning avspeglar den spretiga debatten om Karl Johans person & politik, i långbänk de senaste 200 åren. Studierna handlar om: Hans ungdoms- & underofficertid 1763-1792. Hans militära avancemang 1792-1798. Hans tid som Wien-ambassadör 1798 & krigsminister 1799. Hans roll vid statskupporna den 18:e fructidor år V (1797) & 18:e brumaire år VIII (1799). Hans politiska "ökenvandring" 1800-1804. Hans tid som fransk marskalk 1804-1810. Konflikterna med Napoleon. Tronföljarvalet 1810 & den svenska opinionen. Hans ställning som svensk kronprins 1810-1818. "1812 års politik". Hans roll under koalitionskriget mot Napoleon 1813-1814. Tillkomsten av Svensk-norska unionen 1814. Hans franska & argentinska "tronplaner". Hans inre & yttre politik: regeringsformen, riksdagspolitiken, tryckfriheten, ekonomin, Göta kanal, bankväsendet, försvaret, unionen, "neutraliteten", hans dynastiska politik och ett antal in- & utrikespolitiska kriser. Kulturhistoriska studier om hovlivet, livsföringen, umgänget, privatekonomin, Bernadottepropagandan & eftermälet.

Det är omöjligt att inom ramen för en kortbiografi täcka allt detta. Merparten är dessutom av tveksam relevans för hans regenttid. Jag koncentrerar mig på Karl Johans uppväxt, tidiga karriär, kompetens, personlighet & ideologi. Liksom en mängd andra fransmän – Talleyrand & Fouché är de mest kända – var han tvungen att manövrera sig fram i karriären under högst växlande politiska omständigheter: L'Ancien Régime (1763-1789), konstitutionell monarki (1789-1792), konventet (1792-1793), terrorn (1793-1795), direktoriet (1795-1799), konsulatet (1799-1804), kejsardömet (1804-1815) & restaurationen (1815-1848). Realpolitiken & skådespeleriet satt honom i blodet. Eller som ett franskt uppslagsverk formulerade det 1815: Ärelystnaden, anpassligheten & förräderiet låg honom i blodet: "Hans sägs, fram till utnämningen till svensk tronföljare, ha avlagt nio eller tio trohetseder, som han samtliga brutit."⁴ Och det fortsatte han med. Flertalet biografier slutar med Napoleons fall 1815 eller med Karl Johans kröning 1818. Alternativet är att gå ned sig i en politisk gyttjebrottning.

Jean påstås gärna p g a sin enkla bakgrund vara unik, men det går att för hans franska tid hitta åtminstone ett hundratal liknande karriärer även om de inte ledde lika långt. Den svenska kungatiden liknar han tre samtida – Fredrik II av Preussen (1712-1786), Napoleon Bonaparte (1769-1821) & Ludvig XVIII av Frankrike (1755-1824) – alla tre upplysnings- & reformivrare. Jean Bernadotte karriär beskrivs i den andan. Han var av sin tid, för hur skulle han annars vara?

⁴ N.N. 1815: s. 23.